

Національний інтерес: політична сутність

Аналізується сутність категорії «національний інтерес» із точки зору політичної науки. Автор обґрунтовує положення про те, що в основі національного інтересу лежать відносини, які складуються в даному суспільстві у процесі розподілу ресурсів і цінностей. Антагонізм цих відносин є головною перешкодою консолідації суспільства на національній основі.

Ключові слова: національний інтерес, нація, розподіл ресурсів.

Національний інтерес вже традиційно вважається чи не основною підставою інтеграції сучасного українського суспільства. Однак розуміння сутності цього інтересу як у науковців, так і у чинних політиків залишається невизначеним.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що переважна частина дослідників при визначенні поняття національного інтересу традиційно виходить із уявлення політичної однорідності нації та англо-американського потрактування нації як політико-державної категорії. Такий підхід зумовлює ідентифікацію поняття національного інтересу з поняттям державного інтересу (класичним прикладом такого підходу є концепція Г. Моргентау). Таким чином, національний інтерес постає як узагальнювальний інтерес, який знімає протиріччя між інтересами держави і громадянського суспільства. Тому більшість сучасних західних науковців (К. Боулдінг, Л. Козер, Р. Дарендорф, Г. Зіммель, Р. Парк та ін.) розглядають проблему національних інтересів у парадигмах конфліктології міжнародних відносин. Ці парадигми ґрунтуються на положенні, згідно якого інтереси націй формуються в конкурентному середовищі міжнародної боротьби за духовні цінності та доступ до світових ресурсів.

У вітчизняній науці радянського періоду проблема національних інтересів спеціально майже не розроблялася, хоча одним із підвальних концептів марксизму було визнання політичної суб'єктності народів. У зв'язку з цим

нагадаємо, що на етносоціальну сторону природи національних інтересів історично вперше звернули увагу саме теоретики соціалістичних рухів XIX–XX ст. (Е. Ренан, Р. Шпрінгер, К. Каутський, Р. Люксембург, В. І. Ленін). І хоча в радянській науці категорія «національний інтерес» на використовувалася, в теоретичному та історико–соціологічному плані роботи радянських дослідників Ю.В. Арутюняна, Е.А. Баграмова, Ю.В. Бромля, А.Ф. Дашдамірова, М.І. Куліченко, П.М. Рогачова та ін. відіграли позитивну роль у розробці низки питань, пов'язаних із вивченням проблематики національного інтересу.

У сучасній Україні, де загальноприйнятою є точка зору на націю (принаймні, українську) як біологічно–культурну спільноту, національний інтерес розглядається, насамперед, у контексті культурного розвитку, політичної та цивілізаційної ідентифікації українського народу. Показовою в цьому плані є теза про те, що національні інтереси зосереджуються передусім у сферах політики і культури. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності та культурно–мовної самобутності у властивій саме цій нації формі [1]. Однак такий підхід, ігноруючи основи політичної науки (політичну неоднорідність нації, конкурентність відносин у суспільстві, вплив економічного середовища на політичну систему тощо), абсолютно непридатний в аналітичному плані. Мабуть, саме тому вітчизняні фахівці за два десятиліття існування суверенної держави так і не досягли помітних успіхів як у осмисленні категорії національних інтересів, так і у їх формулюванні на політичному рівні.

Метою даної статті є дослідження політичної сутності національних інтересів та їх суб'єктності.

Політичний інтерес у довготерміновому плані не є самостійним. Він визначається існуючими в суспільстві економічними та соціальними інтересами, які не є усталеними. Останні, в свою чергу, відображають потреби і відносини, що складаються в процесі споживання і розповсюдження матеріальних ресурсів і культурних цінностей. Саме тому в деяких історичних ситуаціях держава сприймається політично активною частиною населення не як

найвищий прояв волі народу до об'єднання, а саме як механізм забезпечення власних інтересів. Наприклад, шляхта Великого князівства Литовського, бажаючи одержати привілеї, якими користувалася шляхта Королівства Польського, домоглася в 1569 р. фактичного приєднання Литовської держави до Польщі. Цей приклад не є унікальним навіть у вітчизняній історії.

Як свідчить історія, кожне суспільство будує свої політичні структури навколо проблеми суспільного розподілу. Політичний інтерес суб'єкта влади полягає у здійсненні владних дій з реалізації свого панування і має за кінцеву мету пільговий доступ до ресурсів та цінностей. В самому суспільстві це передбачає боротьбу між різними соціальними групами та класами. Ця боротьба політичних інтересів, які відображають економічні інтереси різних груп суспільства (у ряді випадків антагоністичні) є основою всього політичного процесу. Питання ж про культурно–мовні інтереси соціальних спільнот із точки зору владних відносин є другорядним. Доведено, що навіть спільноти, створені не на основі єдності походження, в ході життєдіяльності формують спільну культуру і соціальні інститути, з часом набуваючи рис етносу з власною етнічною й навіть національною самосвідомістю. З іншого боку, у кровно–споріднених спільнот, які проживають у різних умовах, формуються власні субкультури і навіть мовні системи, які з часом можуть перерости у окрему культуру й мову [2,с.412].

Таким чином, національну єдність формує інтерес доступу до ресурсів і цінностей, якщо цей інтерес можна забезпечити саме на основі такої єдності. Без такого доступу неможлива й культурна консолідація, оскільки тип розвитку культури соціальної групи значною мірою детермінований її статусом в економічній системі суспільства. Якщо доступ до ресурсів забезпечується в рамках соціуму, обмеженого державними кордонами – формується національна єдність. В цьому випадку політичний інтерес юридично втілюється в принципі суверенітету нації над територіальною політичною організацією – державою. У випадку, якщо доступ до ресурсів забезпечується в рамках регіону – формується етнокультурна спільнота на основі даного регіону, яка в

подальшому може створити на своїй території власну політичну організацію, що потенційно може виступити детонатором руйнування єдиної політичної системи країни. Однак встановити суверенітет у вигляді власної державної організації здатна лише та спільнота, яка зможе зосередити достатню для боротьби з конкуруючими спільнотами концентрацію ресурсів та ефективно їх використовувати в ході відстоювання власного суверенітету на даною територією.

Єдність всіх частин суспільства в масштабах країни можлива лише на основі єдності основного довгострокового інтересу – інтересу збереження і розвитку суспільства як економічної і політичної одиниці, здатної протистояти іншим суспільствам у конкурентній боротьбі за ресурси, необхідні для забезпечення життєдіяльності окремої людини. Суб'єкту політики для управління механізмом держави необхідно забезпечити у себе таку концентрацію владних ресурсів, яка буде достатньою для здійснення вирішального впливу на прийняття державних рішень. Однак реалізація політичної рівноправності обмежена реальною здатністю всіх громадян – потенційних суб'єктів політики мати рівний доступ до ресурсів влади.

Нація як політична спільнота виконує функцію об'єднання дрібних владних ресурсів всіх громадян у мегаресурс, який делегується правлячій еліті. Остання й реалізує від імені нації авторитарний перерозподіл ресурсів у суспільстві. Однак, оскільки основна маса громадян фактично не в змозі здійснювати контроль над діями правлячої еліти, на цьому етапі виникає відчуження державної влади від її формального джерела – нації. Політичний інтерес владної еліти (меншини), який полягає в пануванні над суспільством завжди вступає у суперечність із політичним інтересом більшості, який полягає в політичній рівності та політичній свободі. Владна еліта прагне до монополізації в своїх руках ресурсів влади, що створює постійно діючу тенденцію до переростання демократичної системи правління в олігархічну.

У сучасних умовах реальними суб'єктами формування політичної (владної) еліти, в тому числі й правлячої, як правило, є потужні бізнес-групи.

Лише вони мають достатню концентрацію ресурсів влади для довгострокового вирішального впливу на процес прийняття державних рішень, а в деяких випадках — і контроль над цим процесом [3,с.138–154]. Отже, фактичним джерелом державної влади є не нація і не державна бюрократія, а потужні бізнес-групи. Тому консолідація суспільства на основі декларованого державою національного інтересу фактично є консолідацією саме навколо інтересів даних бізнес-груп. Тобто симулякр національного інтересу покликаний закріпити в суспільній свідомості реалізований правлячою елітою порядок розподілу ресурсів у власних інтересах як справедливий і такий, що відповідає інтересам нації.

Управління розподілом ресурсів через контроль над процесом прийняття державних рішень завжди надає пріоритетну можливість використання ресурсів країни і навіть їх монополізації. Як свідчать дослідження, усі великі бізнес-групи Східної Європи отримали свої капітали в першу чергу завдяки наближеності до державної влади [4,с.234]. Державна політика країн «старої Європи» і США традиційно передбачає підтримку державою великих корпорацій і банків за рахунок державного бюджету, а для розвитку бізнес-груп України, Росії, США, Німеччини та Франції вирішальним є надаваний державою доступ до природних монополій, фінансових ресурсів держави (через прямі державні інвестиції, відшкодування затрат корпорацій, обслуговування комерційними банками державних інвестицій та платежів населення на користь держави тощо), а також податкові пільги.

Результатом цієї нерівномірності стало поглиблення розриву в прибутках між різними частинами суспільства і відповідно – можливостей доступу різних соціальних верств до духовних цінностей (освіти, культури, інформації), що викликає в середовищі сучасної нації не лише антагоністичні протиріччя, але й існування різних типів досить обосіблених субкультур із власною позанаціональною самоідентифікацією. Нерівномірний доступ до ресурсів спричиняє розкол суспільства – не лише соціально-економічний, але й соціокультурний (доступ до духовних цінностей і можливість їх сприйняття),

що постійно відновлюється. Звідси – антагоністичність інтересів окремих суспільних груп, що становить суттєву перешкоду політичній інтеграції суспільства як національної спільноти.

Глобалізована економіка, в якій економічні системи різних країн не є закритими, існує вільне переміщення капіталів і робочої сили, сприяє стихійному формуванню спільнот не на основі окремого соціуму, обмеженого певними державними кордонами, а на базі групових та корпоративних інтересів. Оскільки дані інтереси необхідно забезпечувати політичним шляхом, виникають позанаціональні суб'єкти політики. Показником домінування групових та корпоративних інтересів над національними є те, що найвпливовішими суб'єктами політики в сучасному світі є не національні держави, а ТНК, котрі використовують державні механізми в своїх інтересах.

Таким чином, питання про національні інтереси не можна розглядати без аналізу соціально–економічної сутності категорії «нація». Тезу про те, що українська нація як спільнота зацікавлена у власній державі дещо коригує той факт, що близько 12% працеспроможного населення країни постійно працює і проживає за кордоном, значна частина яких бажає натуралізуватися в країнах нового проживання [5,р.71]. Про відношення бізнес–еліт до української державності яскраво свідчить факт вимивання з України капіталів і великої власності [5,р.203–216] – економічні інтереси еліти не пов'язані з власною державою. Це свідчить не про патологічну нестачу патріотизму, а про те, що значна частина нації не бачить можливостей задовольнити свої інтереси в межах власної держави. Дані тенденції характерні для всього сучасного світу, крім кількох найбільш розвинених держав. Тому є всі підстави стверджувати, що теза про те, що для нації інтереси зосереджуються передусім у сферах політики і культури потребує уточнення: перш за все, необхідно мати на увазі, що політика є засобом досягнення економічних інтересів.

Список використаних джерел

1. Вовкун В. Національна культура — це і є національна ідея / В. Вовкун // Дзеркало тижня. – 2008. – 19 лип. (№ 27); Жулинський М.Г. Українська

національна ідея в ідеологічній системі державотворення /М.Г. Жулинський // Вища освіта України. – К., 2006.

2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса / Ю.В. Бромлей. – М., 1983.

3. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Политология: Хрестоматия. – Москва: Гардарики, 2000.– 468 с.

4. Паренти М. Демократия для немногих / М. Паренти [пер. с англ. А. Николаева]. – Москва, 1999.

5. Aslund A. Why Has Ukraine Failed to Achieve Economic Growth? // Anders Aslund, George De Menil (eds). Economic Reform in Ukraine: The Unfinished Agenda. – New York, 2009.

Воронянский А.В. Национальный интерес: политическая сущность

Анализируется сущность категории «национальный интерес» с точки зрения политической науки. Автор обосновывает положение о том, что в основе национального интереса лежат отношения, которые складываются в данном обществе в процессе распределения ресурсов и ценностей. Антагонизм этих отношений является главным препятствием консолидации общества на национальной основе.

Ключевые слова: национальный интерес, нация, распределение ресурсов.

Voronyansky, O.V. National interest: a political entity

Examines the nature of the category of «national interest» in terms of political science. The author substantiates the proposition that the basis of national interest are relationships that develop in this society in the allocation of resources and values. Antagonism of these relations is the main obstacle consolidation of society on a national basis.

Key words: national interest, the nation, the allocation of resources.